

Geopolitical analysis of the territorialist view of the Russian Federation in Ukraine with emphasis on Buzan's security theory

Davoud Rezaei

Corresponding author, Assistant Professor of Political Geography, Faculty of Command and Control, Khatam Al-Anbiya Air Defense University, Tehran, Iran. E-mail: d.rezaei77@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:

Received: 23 July 2024

Received in revised form: 08
September 2024

Accepted: 10 September 2024

Keywords:

Geopolitics,
territorialism,
Russia,
Ukraine,
Buzan's security theory

ABSTRACT

The category of security is considered the main ground-breaking and sustainable argument for geopolitical conflicts between countries. Due to the complex and intersubjective nature of the concept of security, political systems generally link various issues with their security and are in conflict with them. The Russian Federation is one of the countries that, due to facing various threats in the past, has experienced a sense of pessimism and insecurity towards peripheral developments, and in recent decades, with the activism of NATO and the European Union in its near abroad, it has aroused their concern more than ever. Buzan's security theory (Copenhagen School) has a high degree of agreement with the developments that have occurred in this space, therefore this article attempts to analyze the geopolitical reasons for Russia's territorialization in Ukraine using a qualitative method and a descriptive-analytical approach within the framework of this theory. According to the research findings, in accordance with Buzan's theory, geopolitical developments stemming from Westernization thoughts in Ukraine have led to the re-fragmentation of political borders and the loss of Russia's traditional political legitimacy abroad. They have laid the foundation for the process of reducing reliance on the economic-political capacity of energy as an ally of Russia. They have caused the proximity of NATO threats to Russia's borders and strengthened restrictions on access to the sea. They have also weakened and erased Russian culture, identity, civilization, and values (Russian minority) as a tool of Russian power, etc. In this space, Russia has been confronted with security layers that are much broader, more dispersed, and different from traditional security concerns, each of which has targeted their national interests and territorial integrity in some way.

Cite this article: Rezaei, D. (2024-2025). Geopolitical analysis of the territorialist view of the Russian Federation in Ukraine with emphasis on Buzan's security theory. *New Geopolitics Research*, 1 (2), 63-80.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.1.2.4>

Introduction

In the competitive arena of the international system, ensuring security as the most basic and at the same time the most fundamental human needs, because the growth and excellence of all elements of society are linked to it, draws more attention than ever to the concerns of political actors and leads them to passivity. Due to the important position of various aspects of security in the basket of human needs, according to Hobbes, people establish governments only because of the desire for peace and security (Hobs,2001:67-68). Since the distant past, controlling the resources and interests available in the geographical space has been the most common and most trusted component of political thinkers for ensuring security, and by shaping the mentality of the relationship between security and territorial development, it shows that the influence of the element of geography on the security strategies of political actors cannot be ignored. In this regard, the Germans in the colonial era, along with territorial expansion, under the strategy of *Weltpolitik*, demanded security for the markets and resources of the colonies (Fillent,2011:97). And imperial systems throughout history have imposed order and meaning on space with these interpretations (Ó Tuathail,1996:2). With the developments of the 1990s and the drawing of a new political map in Central Eurasia, the problems of the Russian Federation, which considers the near abroad as the first defensive bastion for protecting its national security (Simbar & Golafrooz,2009:90), have gradually increased. Therefore, this research, within the framework of the Copenhagen security school, seeks to answer the question using a descriptive-analytical method: what role does the security component play in the idea of territorial expansion of the Russian Federation in Ukraine? It seems that the territorial expansion of the Russian Federation in Ukraine is influenced by the country's security concerns resulting from the political, economic, military, and socio-cultural developments that have occurred in their traditional territory, and the Russian actions, as in the past, are a reaction to the security threats resulting from the expansion of the sphere of influence of Western institutions to the East in the last three decades.

Methodology

The research method of the present article is qualitative with a descriptive-analytical approach. In the research process, first, information related to the subject was collected using library tools and referring to reliable sources, books, and articles, and then, relying on Buzan's security theory, it analyzed the geopolitical reasons for the territorial expansion of the Russian Federation in Ukraine. This research tries to answer the research question by theoretically analyzing the current situation: what role does the security component play in the idea of the territorial expansion of the Russian Federation in Ukraine? And basically, from the Russian perspective, this territorial expansion is based on what security threats are perceived in this geographical space?

Results and Discussion

Historical developments and events have always played an important role in shaping the type of attitude, perspective, and type of activism of countries in the international system. The

development of the concepts of threat and insecurity in the strategic culture of the Russians is based on the bitter experiences of this country in different periods, such as the 300-year domination of the Mongols (13th-15th centuries), the Tatars (1571), the world wars, etc. over this land (Shapouri,2018:71-72). Therefore, in this culture, a threat-centric and geopolitical attitude towards threats is seen prominently, and the foreign policy of this country is theorized and implemented based on this view and measures to protect national interests and security. Since the position of the territory plays an unparalleled role in the geographical logic of Russian power, the activism of the Russian Federation in the territory of Ukraine was a reaction to the objective and subjective threats reflected from this geographical space against the geopolitical codes of the Russian Federation, which can be analyzed within the framework of Buzan's new view on security.

In the political security dimension; based on Buzan's political view of the security issue and in accordance with the 1997 National Security Document, the Russian Federation, which is faced with 200 nationalities and ethnic groups with 27 other official languages in the republics and autonomous regions of this country (Arbab,2011:148). The fragility of borders and threats to territorial integrity are considered important issues, therefore, considering the evolution in NATO programs after the 1990s, which emphasized supporting democratic changes in countries liberated from communism and democratizing Russia (Koolae et al.,2007:60), Ukraine's initiative to join Western structures, which will undoubtedly lead to growth and improvement in the welfare conditions of this country with the development of political-economic institutions, can spread like a domino to other countries in the region and even lead to the divergence of the separatist regions of Russia. That is why Russian leaders, emphasizing the issue of restoring Russia's power and influence in the global arena, have considered Ukraine as one of the spaces challenging their political legitimacy, and Putin believes that this space will be the battlefield of the new world order (Felgenhauer,2014:25). On the other hand, the actions of the pro-Western Ukrainian governments against the Russian minorities in the Donbass, Luhansk and Donetsk regions are considered an attempt to commit genocide and cleanse the Russian identity in this part of Ukraine, threatening the survival of this system. From Putin's perspective, ultimately, changing the Russian political system is one of America's demands (Vosughi & Khairy,2016:150).

In the dimension of economic security; Since energy is important in the economy and, consequently, in Russia's national security, and the Russians view oil and natural gas as a means of victory in the international arena (Trenin,2006:45), the Russians refer to energy as the only reliable allies in their grand strategies (Ermarth,2009:95). Therefore, in order to create Russia's dependence on Ukrainian territory for energy transit (Farjirad & Salehi-Dolatabadi,2017:52), which is considered a kind of bottleneck for Russian gas revenue to European markets, the European Union's efforts to diversify natural gas resources and access oil and gas resources of

the Caspian Sea and Central Asia (Kohkan & Karimi, 2019:130 & Koolae,2010:77) by absorbing Ukraine into Western institutions are intolerable. Within the framework of the 2022 Naval Doctrine, Ukraine, with its 2,182 km of coastline in the Black Sea, is in a position that can partially solve the Russians' bottleneck in accessing warm water in terms of transportation (Safri & Vosoughi, 2016:221) and maritime trade as a complement. Therefore, the encroachment of this space into the lap of the West exacerbates Russia's concerns.

Conclusions

Given the direct dependence of the process of enhancing the national power of countries on a desirable level of security and the existence of peace in society, overcoming the sources of insecurity is of great importance for Russia, which has the idea of lasting among the world's leading powers. Therefore, the dominance of the security-oriented view on the perceptual space of Russian leaders has been derived from major interruptions caused by the destructive and continuous effects of threats throughout the history of this land, which, incidentally, has enjoyed greater continuity and stability in the western regions and especially in the Ukrainian space. The collapse of the Soviet Union in the 1990s, which the Russians refer to as the geopolitical tragedy of the century, initially led to the separation of an area of 3 million kilometers from the geographical territory of this country and then gradually reduced their geopolitical influence in this strategic space over the past three decades. This issue appears as if the Russians are losing ground to their traditional European rivals. Within the framework of Buzan's security perspective, the direction and trend of the actions and tendencies of Western institutions in Ukraine are the indicators of the national security of the Russian Federation. The stimulation of divergence from Russian-based institutions in the near abroad and its impact on numerous ethnic groups and minorities in Russia on the one hand, the entry of Western institutions into the region and investment in energy resources in the near abroad to break Russia's monopoly on these resources, along with the gradual linking of Ukraine with NATO and the strengthening of this country's military presence in traditional Russian territory, and the efforts being made to de-Russify Ukraine have sounded the alarm for the re-collapse of the Russian Federation, which is a desire and part of the plans of the United States and its allies in recent years. Therefore, Russia's re-reliance on an outdated military method to expand its territory shows the weakness and inability of the numerous political, economic and cultural capacities of the Russians in the face of the seductive attractions of Western institutions to penetrate new territories.

تحلیل ژئوپلیتیک نگاه قلمروخواهانه فدراسیون روسیه در اوکراین با تأکید بر نظریه امنیتی بوزان

داود رضائی ✉

نویسنده مسئول، استادیار جغرافیای سیاسی، دانشکده فرماندهی و کنترل، دانشگاه پدافند هوایی خاتم الانبیاء(ص)، تهران، ایران.
 رایانامه: d.rezaei77@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۰ کلیدواژه‌ها: ژئوپلیتیک، قلمروخواهی، روسیه، اوکراین، نظریه امنیتی بوزان.	مقوله امنیت اصلی‌ترین دلیل بسترساز و پایدار نگاه‌دارنده منازعات ژئوپلیتیک کشورها محسوب می‌گردد. به جهت ماهیت پیچیده و بینادهمی مفهوم امنیت، نظام‌های سیاسی عموماً موضوعات مختلف را با امنیت خود پیوند می‌زنند. فدراسیون روسیه از جمله کشورهایی است که به جهت رویارویی با تهدیدات متنوع در ادوار گذشته دچار نوعی حس بدبینی و ناامنی نسبت به تحولات پیرامونی بوده و در دهه‌های اخیر با کنشگری سازمان ناتو و اتحادیه اروپا در خارج نزدیکش، بیش از پیش نگرانی آن‌ها را تهییج نموده است. نظریه امنیتی بوزان (مکتب کپنهاگ) با تحولات حادث شده در این فضا دارای همخوانی بالایی است. بنابراین مقاله حاضر می‌کوشد به روش کیفی و رویکرد توصیفی-تحلیلی در چارچوب این نظریه به تحلیل ژئوپلیتیک چرایی قلمروسازی روسیه در اوکراین بپردازد. براساس یافته‌های تحقیق، منطبق با نظریه بوزان تحولات ژئوپلیتیکی منبعت از تفکرات غرب‌گرایی در اوکراین زمینه‌ساز شکنندگی مجدد مرزهای سیاسی و از بین رفتن مشروعیت سیاسی سنتی روسیه در خارج نزدیک شده است؛ فرایند کاهش اتکا به ظرفیت اقتصادی-سیاسی انرژی به عنوان یک متحد روسیه را پی‌ریزی نموده است؛ همجواری تهدیدات ناتو در مرزهای روسیه را باعث شده و محدودیت دسترسی به دریا را تقویت کرده است؛ و همچنین با تضعیف و محو فرهنگ، هویت، تمدن و ارزش‌های روسی (اقلیت روس) به عنوان ابزار قدرت روس‌ها و ... روسیه را با لایه‌های امنیتی به مراتب گسترده‌تر، پراکنده‌تر و متفاوت‌تر از دغدغه‌های امنیت سنتی مواجه نموده، که هرکدام به نوعی منافع ملی و تمامیت ارضی آن‌ها را نشانه رفته است.

استناد: رضائی، داود (۱۴۰۳). تحلیل ژئوپلیتیک نگاه قلمروخواهانه فدراسیون روسیه در اوکراین با تأکید بر نظریه امنیتی بوزان. پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، ۱ (۲)، ۸۰-۶۳.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.1.2.4>

ناشر: دانشگاه لرستان

مقدمه

در عرصه رقابت‌آمیز نظام بین‌الملل، تأمین امنیت به‌عنوان ابتدائی‌ترین و درعین‌حال بنیادی‌ترین نیاز بشر، بدان جهت که رشد و تعالی همهٔ ارکان جامعه با آن پیوند خورده، بیش از گذشته دغدغه‌مندی بازیگران سیاسی را به خود معطوف و آن‌ها را به انفعال می‌کشد. به‌جهت جایگاه مهم جنبه‌های مختلف امنیت در سبب نیازمندی انسان، به باور هابز مردم تنها به علت میل به صلح و کسب امنیت اقدام به تأسیس حکومت می‌کنند (هابز، ۱۳۸۰: ۶۷-۶۸). لذا تعبیر نقش محافظ از سوی جانستون^۱ و طرح عنوان نگهبان شب توسط اندرسون^۲ در بیان کارکردهای حکومت مدرن (مویر، ۱۳۹۱: ۱۵۲-۳) مؤید انتظارات پیوستهٔ جامعه از حکومت در قبال هرگونه تعرض از درون و تهاجم بیرونی اثرگذار بر مؤلفه‌های امنیتشان بوده و مسؤولیت حکومت‌ها را جهت تحصیل این خواسته‌ها دوجندان می‌نماید. واقع‌گرایان با اذعان به این مهم، حصول امنیت را در چارچوب قدرت نظامی کشورها دنبال می‌کنند و رویکرد لیبرالی تحقق امنیت را با برنامه‌های رفاهی و اقتصاد بازار توسط دولت‌ها مد نظر قرار داده و سازه‌انگاران دستیابی به ساختاری از دانش مشترک در جامعه را پیشران تحقق امنیت می‌دانند. با وجود نگاه‌های مختلف به مقولهٔ امنیت، از آن‌جا که بخش مهمی از قدرت، محصول منابع مادی است، از گذشته‌های دور کنترل منابع و منافع موجود در فضای جغرافیایی رایج‌ترین و غالب‌ترین مؤلفهٔ مورد وثوق اندیشمندان سیاسی جهت تأمین امنیت بوده، و با شکل‌دهی ذهنیت ارتباط امنیت با توسعه‌ی سرزمینی، انکارناپذیری تأثیر عنصر جغرافیا بر راهبردهای امنیتی بازیگران سیاسی که متأثر از افزایش سطح وابستگی دولت‌ها به فضاهای برخوردار است را نمایان می‌سازد. در همین چارچوب، آلمان‌ها در عصر استعمار به موازات توجه به تملک زمین‌های کشاورزی سایر مناطق از راه توسعه، با درخواست صاحبان صنایع این کشور از حکومت روبرو بودند که تحت راهبرد ولت پالیتیک^۳ خواستار امنیت‌بخشی به بازارها و منابع مستعمرات بودند (فیلنت، ۱۳۹۰: ۹۷). به‌همین ترتیب اهمیت دفاع پیشگیرانه به‌منظور حفاظت از امنیت و منافع آمریکا و متحدان آن در مقابل تهدیدات امنیتی تروریسم، مفروضی است که در چارچوب راهبرد امنیت ملی ۲۰۰۶ آمریکا (US National Security Strategy, 2006: 18-25) به آن توجه شده و این کشور با توسل به این مفروضات، جاه‌طلبانه زمینهٔ گسترش قلمرو سیاسی-امنیتی خود در مناطق راهبردی را تثویز نموده است. به‌طور کلی نظام‌های امپریال در سرتاسر تاریخ با همین تفاسیر نظم و معنا را به فضا تحمیل نموده‌اند (ÓTuathail, 1996: 2). اقداماتی که ناشی از ماهیت پیچیدهٔ امنیت در دنیای مدرن است، علاوه بر بقا (دفاع نظامی)، تأمین و پیگیری همزمان شاخص‌های مرتبط با رفاه و توسعه، بر تمام سطوح مکانی با ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی تأکید دارد. با این تفاسیر در نگاه به وضعیت ترسیم‌یافتهٔ اوراسیای مرکزی به‌عنوان فضایی راهبردی که در نظریات ژئوپلیتیکی هارتلند^۴، ریملند^۵، بیضی استراتژیک انرژی^۶، گسل‌های ژئواستراتژیک^۷ و ... به آن پرداخته شده، به‌عنوان یکی از مناطق پرچالش و مورد ادعای بازیگران مهمی چون ناتو، اتحادیهٔ اروپا، آمریکا و ...، شاهدیم که با پیوند عنصر امنیت و خواسته‌های امنیتی بازیگران با ظرفیت‌های جغرافیایی این فضا، این مسئله با شکل‌دهی به روندهای سیاسی و تحولات ژئوپلیتیکی ناشی از آن بر پیچیدگی و تغییرات مداوم چشم‌انداز سیاسی منطقه تأثیر گذاشته، و در این چرخه فدراسیون روسیه سیل اثرپذیر کنش‌های این منطقه شده است. تحولات دههٔ ۹۰ میلادی و ترسیم مجدد نقشهٔ سیاسی جدید در قلمرو جغرافیایی سنتی روس‌ها با ۱۴ کشور جدید که عموماً گرایشات فکری متمایل به نهادهای غیر روسی دارند، به‌تدریج بر مشکلات فدراسیون روسیه که خارج نزدیک را نخستین سنگر پدافندی برای حفاظت از امنیت ملی خود به حساب می‌آورد (سیمبر و گل‌افروز، ۱۳۸۸: ۹۰) افزوده است. لذا به‌جهت اثرات مخرب موضوعات خرد و کلان سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی-اجتماعی منطقه‌ی اوراسیا بر امنیت ملی روسیه، که در اسناد و رهنامه‌های متعدد به آن‌ها اشاره شده، روس‌ها برای فائق آمدن بر تهدیدات امنیتی متصور، نقش‌آفرینی و حضور بیشتر در قلمرو خارج نزدیک را همواره در اندیشه‌ی خود داشته و به آن پرداخته‌اند. با توجه به نقش‌یابی

1. Johnston
2. Anderson
3. weltpolitik
4. Heartland
5. rimland
6. strategic energy ellipse
7. geostrategic faults

مفهوم امنیت در راهبردهای گوناگون بازیگران سیاسی، این پژوهش در چارچوب مکتب امنیتی کپنهاگ، به روش توصیفی-تحلیلی به دنبال پاسخگویی به این سوال است که مؤلفه امنیت چه نقشی در اندیشه‌ی قلمروگستری فدراسیون روسیه در اوکراین دارد؟ و قلمروگستری فدراسیون روسیه در اوکراین مبتنی بر کدام تهدیدات امنیتی متصور در این فضای جغرافیایی است؟ به نظر می‌رسد قلمروگستری فدراسیون روسیه در اوکراین متأثر از دغدغه امنیتی این کشور ناشی از تحولات سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی-اجتماعی حادث شده در قلمرو سنتی آن‌ها بوده، و اقدامات روس‌ها به‌مانند گذشته واکنش در قبال تهدیدات امنیتی حاصل از گسترش قلمرو نفوذ نهادهای غربی در مشرق‌زمین و در طول سه دهه اخیر است.

مبانی نظری

ژئوپلیتیک با سخن گفتن از نقش‌آفرینی‌های سیاسی-محیطی در چارچوب مفهوم قدرت، به مطالعه روابط و همکاری‌ها، و یا رقابت میان قدرت‌ها بر اساس امکانات محیط جغرافیایی می‌پردازد (رضاپور و همکاران، ۲۵:۱۴۰۰). به‌گونه‌ای که زمینه‌های جغرافیایی و فرایندهای سیاسی هر دو با برخورداری از پویایی بر یکدیگر تأثیر گذاشته و تأثیر می‌پذیرند (علمدار و کولایی، ۱۴۰۱: ۱۰۷). حال اگر امنیت را حفاظت در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) بدانیم (Buzan, 1991: 52)، توان دفاع و حفاظت از ارزش‌ها و شهروندان یک ملت، امنیت ملی محسوب می‌شود (Macmillan Publishers, 2010)؛ مفهومی که با قرارداد وستفالی^۱ و تشکیل دولت-ملت‌ها شکل گرفت. با توجه به ادراکی و ذهنی بودن این مفهوم و ارتباطی که امنیت ملی با عوامل مختلف و خواستگاه آن‌ها در سه حوزه جغرافیا، سیاست و قدرت دارد (حافظ نیا، ۱۳۹۵: 454)؛ امنیت ملی کشورها با تحولات ژئوپلیتیکی پیوند خورده است. بنابراین با تصور و تصویر ژئوپلیتیک ادراک شده از سوی دولت‌ها نسبت به مکان‌های جغرافیایی، خط مشی، سیاست و الگوی رفتاری آن‌ها نسبت به سایر کشورها ترسیم شده و در شکل‌های مختلف چون تسلط بر مکان، فضا و منابع، حذف رقبا و به چالش کشاندن آن‌ها، تغییر در موازنه قدرت سیاسی، راهبردی، ژئوپلیتیک، و حتی تازش و اشغال نظامی در همه مقیاس‌های خرد تا کلان مشاهده می‌شود (مؤمنی و توکلی مرند، ۱۴۰۰: ۸۷). بی‌جهت نیست که کارل هوس هوفر^۲، محافظت از آلمان در قبال حملات احتمالی جبهه شرق و غرب را تنها از طریق توسعه سرزمینی امکان‌پذیر می‌دانست و در ترسیم ساختار فضایی خود، کنترل مناطق اروپا و آفریقا توسط آلمان را مدنظر داشت (برادن و شلی، ۱۳۸۴: ۳۹)، و همچنین آن فرایند قلمروسازی روس‌ها را ناشی از تهدیدات امنیتی آن‌ها می‌دانست (Allen, 1871: 168). با این تفاسیر، قلمروسازی بدان جهت که تولید و بازتعریف فضا برای رفع سه نیاز اساسی انسان یعنی اقامت، فعالیت و حرکت بوده، به‌عنوان مهم‌ترین دغدغه، ضمن دریافت بیشترین توجه دولت‌ها به این عرصه، بستر ساز کنشگری بازیگران سیاسی گردیده است (رضائی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳).

لذا با پیوند خوردن امنیت با طیف وسیع و متفاوتی از مسائل که باعث شده فهم دقیق و آشکاری از مفهوم امنیت وجود نداشته باشد، به اعتقاد بوزان به‌رغم مبهم بودن این موضوع، امنیت ملی به لحاظ سیاسی مفهومی قدرتمند بوده و راه برای طرح راهبردهای بسط قدرت توسط نخبگان سیاسی و نظامی را باز گذاشته است (ماندل، ۱۳۸۷: ۴۱). با توجه به نسبی بودن مفهوم امنیت و تلاش بازیگران مختلف جهت دست یافتن به این مهم، واقع‌گرایان با توجه به غالب بودن وضعیت هرج و مرج بر نظام بین‌الملل، دولت را مرجع امنیت دانسته و جهت بقا (حفظ هویت فیزیکی، سیاسی، فرهنگی)، بر افزایش پیوسته قدرت، آن هم در بعد نظامی تأکید دارند (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۹۵: ۸۸)؛ درحالی‌که لیبرالیست‌ها با تأکید بر صلح، امنیت را دارای ماهیتی رفاهی-اقتصادی می‌بینند؛ لذا بازار و منابع آزاد رقابت آمیز را مانع بهره‌گیری از زور و توسعه‌دهنده چند جانبه‌گرایی دانسته‌اند؛ بگونه‌ای که امنیت را از سیاست‌های عالی و نظامی به سوی سیاست ادنی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌رساند (عسکری و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۰)، و سازندگان با نگاه اجتماعی به امنیت، سرچشمه امنیت و ناامنی را در نحوه تفکر بازیگران نسبت به پدیده‌ها و موضوعات، خصوصاً منافع و تهدیدات دانسته و از نگاه آن‌ها با وجود تناقض و عدم تجانس ادراکات نسبت به منافع و افزایش میزان بی‌اعتمادی، دولت‌ها را به سمت خودیاری و خودمحوری جهت تأمین امنیتشان سوق می‌دهد؛ اما چنانچه ساختاری از دانش مشترک ایجاد شود، آنگاه

1. Westphalia
2. Karl Husshofer

می‌توان کشورها را به سوی امنیتی صلح‌آمیز هدایت نمود (عبداله‌خانی، ۱۳۸۷: ۳۱۳). اما از آنجایی که فروپاشی شوروی بر اثر دو گروه از دلایل نظامی و غیر نظامی (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی) مُمَر تأییدی بر ناکارآمدی نظریات سنتی امنیت در قرن حاضر بود (طباطبائی و فتحی، ۱۳۹۴: ۱۰)، با فروپاشی نظام دو قطبی و حاکم شدن شرایط جدید امنیتی بر ساختار نظام بین‌الملل، پس از سال ۱۹۹۱ م، بوزان با بازنگری دیدگاه گذشته خود، نظریه «مجموعه امنیت منطقه‌ای» را به گونه‌ای بیان نمود که تحولات پیچیده جهان پس از جنگ سرد را به شکلی بهتر تبیین نماید (Buzan, 1991). نظریه پردازان این مکتب در آراء خود مسائل سنتی امنیت را به چالش کشیده و امنیت را از محدوده امور نظامی محض خارج نمودند (Tarif, 2004: 92) و براساس مفروضات جدید، امنیت موسع به جای امنیت مضیق، توسعه‌ی سطوح تحلیل امنیت، امنیتی ساختن^۱ و تعامل نگرش عینی-ذهنی نسبت به گذشته، موضوعات مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی را در چارچوب مفهوم امنیت قابل توجه دانسته‌اند که در ارتباطی هم‌افزا و طی یک فرایند به بسط ناامنی‌ها در فضای جغرافیایی مورد علاقه بازبزرگان سیاسی می‌انجامد. در مجموع مکتب کپنهاگ، امنیتی شدن موفق را در سه عامل خلاصه می‌کند: اول انطباق پدیده با تهدید وجودی^۲، دوم ضرورت اقدام اضطراری درخصوص برخورد با آن پدیده، و به بیان دیگر فوریت داشتن مواجهه با آن پدیده، و سوم تأثیر بر روابط میان واحدها (عبداله‌خانی، ۱۳۸۵: ۴۹۶). به عبارت دیگر، بوزان معتقد بود که امنیت مقوله‌ای بین‌ذهنی است و ارتباطات انسانی و هنجارها در تعریف آن مهم هستند. تأکید مکتب کپنهاگ بر هنجارها، هویت و امنیت اجتماعی، این مکتب را واجد نوعی هستی‌شناسی سازه‌انگارانه کرده است. نکته مهم در این تأکیدات، برداشت و درک از تهدید بر مبنای هویت و هنجارهای مشترک است. کنشگران نظام بین‌الملل نسبت به بحران‌های رخ داده، واکنش‌های متفاوتی نشان می‌دهند. این واکنش‌ها برآمده از درک و تصور آن‌ها از وجود تهدید یا فقدان آن علیه ارزش‌ها و منافع حیاتی خود به حساب می‌آیند (طباطبائی و فتحی، ۱۳۹۴: ۳۴). بنابراین با توجه به تحول در ماهیت تهدیدات و مشخصه‌های آن، و همچنین جایگاه ذهن و تصمیم کنشگران به مقوله امنیت، از نگاه بوزان امنیت کشورها متفاوت از مفروضات عینی گذشته (جنگ)، بر پایه مسائل گوناگون در قالب عوامل و شاخصه‌های جدید ذیل قابل تحلیل می‌باشد.

امنیت نظامی؛ متاثر از نبود تهدیدات نظامی است، تهدیدی که معمولاً همه اجزای دولت‌ها را با خطر روبرو می‌سازد. تروریسم، توسعه سلاح‌های کشتار جمعی، انتقال و فروش تسلیحات به سایر مناطق همجوار و ... جنبه‌هایی از این تهدیدات هستند.

امنیت سیاسی؛ ناظر بر ثبات سیاسی و حفظ حکومت بوده و به عنوان تهدید، عموماً فلسفه وجودی دولت، شامل ایده، ایدئولوژی، هویت و نهادهای دولت‌ها را با خطر مواجه می‌سازد، و به تدریج مشروعیت نظام سیاسی را کم‌رنگ‌تر می‌نماید.

امنیت اقتصادی؛ به منزله عدم خلل در روند طبیعی و رو به رشد فرآیندهای اقتصادی و نهادهای تولید، توزیع و مصرف و فعالیت‌های مالی، بانکی، بیمه‌ای و ... کشورها قلمداد می‌شود. بنابراین دسترسی به منابع مالی و بازارهای هدف، رشد اقتصادی، افزایش رفاه و ارتقای شیوه زندگی مردم از طریق تأمین کالا و خدمات مورد نیاز جامعه، از جمله مسائلی است که عدم تحقق آن می‌تواند امنیت ملی کشورها را با تهدید روبرو سازد.

امنیت اجتماعی (فرهنگی): آرامش و آسایش، رفاه مادی، برقراری نظم اجتماعی و فقدان ناهنجاری‌های اجتماعی و فساد، جنبه‌هایی از امنیت اجتماعی قلمداد می‌شوند که اگر مورد تهدید واقع شوند، هویت، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک مؤثر در هویت جمعی کشورها را با چالش مواجه می‌سازند. امری که بستر مهمی در شکل‌دهی به جنگ‌ها، حوادث و تحولات چند دهه گذشته قلمداد می‌گردد.

امنیت زیست‌محیطی: نامنی زیست‌محیطی عموماً متأثر از مؤلفه‌های جغرافیایی چون محدودیت‌های به‌وجود آمده در فضای اقامت، و آلودگی‌های بنیادها، زیستی، مانند آب، خاک، هوا و ... برای جامعه حاصل می‌گردد (Buzan, 1991).

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر کیفی و با رویکردی توصیفی-تحلیلی است. در فرایند تحقیق نخست اطلاعات مرتبط با موضوع با استفاده

از ابزار کتابخانه و مراجعه به منابع معتبر، کتاب‌ها و مقالات گردآوری شده، و سپس با تکیه بر نظریه امنیتی بوزان به تحلیل دلایل ژئوپلیتیک قلمروگستری فدراسیون روسیه در اوکراین پرداخته شده است. این پژوهش سعی دارد با تحلیل نظری وضعیت موجود به این مسأله پاسخ دهد که مؤلفه امنیت چه نقشی در اندیشه قلمروگستری فدراسیون روسیه در اوکراین دارد؟ و اصولاً این قلمروگستری از نگاه روس‌ها مبتنی بر کدام تهدیدات امنیتی متصور در این فضای جغرافیایی است؟

محدوده مورد مطالعه: اوکراین

با وجود پیدایش نظام‌های سیاسی گوناگون در قلمرو جغرافیایی کنونی، و به واسطه موقعیت ویژه فضای جغرافیایی اوکراین و رقابت بازیگران بر سر تصاحب آن، مرزهای سیاسی این فضا پیوسته حالت سیالی داشته و گاهی این فضا در قلمرو کشورهای مجاور تعریف شده است. با پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی، کشور اوکراین در اوت ۱۹۹۱ استقلال یافت و اکنون با ۶۰۳/۷۰۰ کیلومتر مربع وسعت و ۲,۷۸۲ کیلومتر خط ساحلی، بعد از فدراسیون روسیه دومین کشور بزرگ اروپایی قلمداد می‌گردد. روسیه، بلاروس، مولداوی، لهستان، رومانی، مجارستان و اسلواکی مهم‌ترین همسایگان این کشور هستند. اوکراین از جنوب نیز به دریای سیاه دسترسی دارد (کولایی، ۱۳۹۴: ۲۴-۲۷). این کشور با جمعیت ۳۶,۷۴۴,۶۳۴ و رشد ۴۵ درصدی در سال ۲۰۲۳ در اقتصاد جهانی دارای جایگاه ۴۱ بود. با توجه به سیاست‌های کمونیستی اعمال شده در فضای جغرافیایی شوروی، اکنون حدود ۷۷/۸٪ از جمعیت اوکراین را نژاد اوکراینی و مابقی را نژادهای روسی (۱۷/۳٪)، بلاروسی (۰/۶٪)، مولداوی، تاتارهای کریمه (۰/۵٪)، بلغاری (۰/۴٪)، مجارستانی (۰/۳٪)، رومانیایی (۰/۳٪)، لهستانی (۰/۳٪)، یهودی (۰/۲٪)، ارمنی (۰/۲٪)، یونانی (۰/۲٪) و تاتارها (۰/۲٪) تشکیل می‌دهند. زمین‌های پست و هموار ۹۵ درصد از وسعت این کشور را تشکیل داده و از نظر ژئوپلیتیک و استراتژیک، با واقع شدن در حوزه تماس فدراسیون روسیه و اتحادیه اروپا و عبور خطوط ترانزیت انرژی، اهمیت زیادی دارد.

یافته‌های تحقیق

تحولات و حوادث تاریخی همواره نقش مهمی در شکل‌دهی به نوع نگرش، دیدگاه و نوع کنشگری کشورها در نظام بین‌الملل داشته است. نضج‌یابی مفاهیم تهدید و ناامنی در فرهنگ استراتژیک روس‌ها بر اساس تجارب تلخ این کشور در ادوار مختلف چون سلطه ۳۰۰ ساله مغول‌ها بر این سرزمین (قرن ۱۵-۱۳)، آسیب‌های پیوسته ناشی از حمله تاتارها (۱۵۷۱)، لهستانی‌ها (۱۶۱۰)، سوئدی‌ها (۱۷۰۸)، فرانسوی‌ها (۱۸۱۲)، ژاپنی‌ها (۱۹۰۵-۱۹۰۴) و جنگ‌های جهانی اول و دوم (۱۹۴۵-۱۹۱۴) است (شاپوری، ۱۳۹۷: ۷۱-۷۲). بر همین اساس در این فرهنگ، تهدیدمحوری و نگرش ژئوپلیتیک به تهدیدات، پررنگ دیده می‌شود و سیاست خارجی این کشور بر پایه همین نگاه و تدابیر جهت حفظ منافع و امنیت ملی تئوریزه و اجرا می‌گردد. با این اوصاف و از آن‌جا که ظرفیت تهدیدزایی با فاصله جغرافیایی رابطه معکوس دارد، اسناد امنیت ملی فدراسیون روسیه، سیاست‌های سه دهه اخیر غرب (۲۰۲۱-۱۹۹۱) که در قالب برنامه‌های متنوع سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی دو نهاد عمده ناتو و اتحادیه اروپا عینیت یافته را به‌منزله گسترش قلمرو نفوذ در فضای جغرافیایی پسا شوروی فرض می‌نماید. به اعتقاد والتز^۱، برای هر اندیشمند واقع‌گرایی روشن است که فعل و انفعالات چند دهه گذشته در این فضا از نگاه روسیه چالش امنیتی بلندمدت محسوب شده است (رضاپور و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰). بنابراین سیاست گسترش رو به شرق سازمان ناتو، به‌طور ملموس حاشیه امنیتی ترسیمی روسیه که اتفاقاً گستره جغرافیایی اوکراین، راهبردی‌ترین بخش آن قلمداد می‌گردد را در بر گرفته است (طباطبائی و فتحی، ۱۳۹۴: ۲۸). از همین‌رو برداشت پوتین از رفتارهای غرب در اوکراین، اذعان بر تداوم سیاست محصورسازی گذشته علیه روسیه است و او تحقق یافتن این خواسته‌ها را مصادف با تهدید کل جنوب روسیه می‌داند (Putin, 17 April 2014)، امری که واقعی و غیر قابل انکار است. تحت تأثیر همین کنش‌ها، اکثر نخبگان و فرهیختگان روس متقاعد شده‌اند که بدون پاسخ دادن به سوالات بزرگتر فضای پسا شوروی و سازماندهی مجدد سیاسی-اقتصادی آن، ملت قادر نخواهد بود به اندازه کافی از پس چالش‌های داخلی خود مانند تثبیت سیاسی و توسعه اقتصادی برآید (Tsygankov, 2003: 102). در این بین اوراسیاگرایان که تمرکز و توجه خود را بر حفظ

هویت و ارزش‌های روسی معطوف داشته‌اند، خارج نزدیک را اولویت اول در سیاست خارجی خود قرار داده و از همین رو تلاش دارند به‌منظور حذف تهدیدات امنیتی این مناطق، یکپارچگی تدریجی بازرگانی، اقتصادی و نظامی با کشورهای مستقل همسور را دنبال نمایند (رضائی، ۱۳۹۹: ۲۷۱). از آنجایی که در منطق جغرافیایی قدرت روس‌ها جایگاه سرزمین نقشی بی‌بدیل دارد؛ کنشگری فدراسیون روسیه در خاک اوکراین واکنش به تهدیدات عینی و ذهنی انعکاس یافته از این فضای جغرافیایی علیه کدهای ژئوپلیتیک فدراسیون روسیه بوده که در چارچوب نگاه جدید بوزان به امنیت قابل تحلیل است.

اوکراین و امنیت سیاسی فدراسیون روسیه

ناراضایتی مردم بخش‌های مختلف جهان از واحدهای سیاسی خود از مشخصه‌های دهه پس از جنگ جهانی دوم بوده و اکنون یکی از ویژگی‌های عمده نظام جهانی در اوایل سده بیست و یکم است. تلاش بسیاری از این گروه‌ها [ی ناراضی] جهت دستیابی به منزلت، قدرت، اعتبار، رسمیت و مشارکت بیشتر است (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۹۵: ۷۲۳). لذا بر پایه نگاه سیاسی بوزان به مقوله امنیت که تهدید علیه ثبات سیاسی، حفظ حکومت و مشروعیت نظام سیاسی و ... را شاخص‌های مهم ایجاد تهدید علیه امنیت ملی کشورها می‌داند، کنشگری کشورها علیه تهدیدات تحلیل‌برنده فلسفه وجودیشان امری بدیهی خواهد بود. بر همین اساس، منطبق با سند امنیت ملی ۱۹۹۷ فدراسیون روسیه، برای روس‌ها که به‌رغم تقسیمات سیاسی دهه ۹۰ و شکل‌گیری دولت‌های جدید در فضای اوراسیا، کماکان با برخورداری از ۲۰۰ ملیت و گروه قومی با ۲۷ زبان رسمی دیگر در جمهوری‌ها و مناطق خودگردان این کشور مواجه است (ارباب، ۱۳۹۰: ۱۴۸)، شکنندگی مرزها و تهدیدات علیه یکپارچگی سرزمینی مسأله‌ای مهم محسوب شده است؛ لذا با توجه به تحول در برنامه‌های ناتو پس از دهه ۹۰ م که حمایت از تغییرات دموکراتیک در کشورهای رها شده از کمونیسم و دموکراتیزه کردن روسیه را مورد تأکید قرار داده (کولایی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۰)، پیشگامی اوکراین جهت پیوستن به ساختارهای غربی که بدون شک با توسعه نهاد‌های سیاسی-اقتصادی منجر به رشد و بهبود شرایط رفاهی این کشور خواهد شد، به‌عنوان تهدید می‌تواند به‌صورت دومینووار به سایر کشورهای منطقه سرایت کند، و حتی منجر به واگرایی مناطق جدایی‌طلب روسیه گردد. این موضوع برای مقامات کرملین غیرقابل تحمل بوده است، بنابراین به‌شدت مخالف شکل‌گیری نظام‌های سیاسی غرب‌گرا و مرفه‌تر از روسیه در مجاورت مرزهایشان هستند تا موقعیت الگوئی آن‌ها مخدوش نگردد. از سویی دیگر با فروپاشی شوروی، روسیه رهبری هیچ نهاد یا مجموعه عمده جهانی و منطقه‌ای را به‌عنوان یک شاخصه قدرت بر عهده نداشته، و تلاش این کشور پس از دهه ۹۰ میلادی جهت ایجاد همگرایی بیشتر در فضای پسا شوروی با عدم همکاری اوکراین با نهادهای روس پایه و تمایلات این کشور جهت پیوستن به ساختارهای اقتصادی، سیاسی و امنیتی غرب، ناکام مانده است. حضور اوکراین در برنامه مشارکت برای صلح ناتو (۱۹۹۴)، عضویت در شورای اروپا (۱۹۹۵)، همکاری در اتحادیه گوم (۱۹۹۷)، و اوج آن توافقنامه ۲۵ فوریه ۲۰۱۳ جهت همکاری با اتحادیه اروپا (کولایی، ۱۳۹۳: ۲۳۱-۲۳۲ و دهشیار، ۱۳۹۳: ۸۵) به منزله مقابله با نقش‌آفرینی نهادهای روس پایه در قلمرو نفوذ سنتی روسیه قلمداد می‌گردد؛ سیاستی که پوتین آن را قلب سیاست خارجی روسیه می‌داند (علی حسینی و آئینه‌وند، ۱۳۹۵: ۱۵۸). لذا ملاحظه می‌شود که انقلاب رنگی (نارنجی) سال ۲۰۰۴ که [با حمایت غرب] با کسب قدرت ویکتور یوشنکو نماینده نیروهای غرب‌گرای اوکراین همراه بود، ضمن بی‌اثر نمودن استراتژی منطقه‌ای روسیه، بر نگرانی امنیتی آن‌ها افزوده است. پس به موازات افزایش ضریب تاثیرگذاری نهادهای غربی در اوراسیا با عقب‌نشستن ایده و تفکرات سیاسی روسی در این فضا، کاهش جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی آن‌ها به‌عنوان یک بازیگر تأثیرگذار در معادلات منطقه‌ای و جهانی بیشتر بروز یافته، و با مخدوش شدن مشروعیت سیاسی گذشته روس‌ها، شاخص‌های امنیت ملی این کشور تنزل یافته است. از همین روست که رهبران روسیه با تأکید بر مسئله بازیافت قدرت و نفوذ روسیه در عرصه جهانی، اوکراین را یکی از فضا‌های چالش‌گر مشروعیت سیاسی خود دانسته و به اعتقاد پوتین این فضا میدان نبرد نظم نوین جهانی خواهد بود (Felgenhauer, 2014: 25).

از سویی دیگر با توجه به پراکندگی روس‌تبارها در مناطق پیرامونی این کشور، مفاهیم ملت و قلمرو برای روس‌ها همیشه منطبق با مرزهای سیاسی این کشور نبوده و تا مرزهای قلمرو خارج نزدیک امتداد یافته است (De Maio, 2016: 6)؛ زیرا اقلیت‌های روس‌تبار در قلمرو خارج نزدیک بخشی از هویت فدراسیون روسیه قلمداد شده و بر اساس ماده ۶۱ قانون اساسی سال ۱۹۹۳ روسیه،

دفاع و حمایت از شهروندان در خارج از مرزهای این کشور تضمین گردیده است (سنایی، ۱۳۹۴: ۳۰۷). اقدامات دولت‌های غرب‌گرای اوکراین علیه اقلیت‌های روس‌تبار در مناطق دونباس، لوهانسک و دونتسک، تلاش جهت نسل‌کشی و پاکسازی هویت روسی در این بخش از اوکراین فرض شده و از نگاه کرملین قلمروگستری دو نهاد ناتو و اتحادیه اروپا به سمت شرق، نه تنها منافع، بلکه حیات این نظام را با تهدید روبرو نموده، و از نگاه پوتین نهایتاً تغییر سیستم سیاسی روسیه از خواسته‌های آمریکاست (وئوقی و خیری، ۱۳۹۵: ۱۵۰). لذا برژنسکی^۱ با آگاهی از سیاست روس‌ها بر این باور بود که بدون اوکراین و ۵۲ میلیون جمعیت اسلاو، تلاش مسکو برای بازسازی امپراتوری اوراسیایی غیرممکن خواهد بود (زیگنیو، ۱۳۸۵: ۵۰). بنابراین غرب با دست گذاشتن روی اوکراین در این راستا هوشمندانه عمل نموده است. حادث شدن این حجم از تحولات پیچیده در فضای جغرافیایی اوکراین برپایه تأثیر متغیرهای خارجی مغایر با این تفکر و دیدگاه روس‌هاست که از ابتدا جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته را برای خود، درست مانند کشورهای کارائیب زیر سلطه آمریکا متصور بودند.

اوکراین و امنیت اقتصادی فدراسیون روسیه

بیان کولین‌اس‌گری مبنی بر اینکه: جغرافیا انرژی است، انرژی اقتصاد، اقتصاد امنیت و امنیت ژئوپلیتیک (زین‌العابدین، ۱۳۹۶: ۴۵)، بیش از پیش جنبه‌ی ژئواکونومیکی فضاها را بر خوردار از مواهب طبیعی را با مقوله امنیت گره می‌زند. پیوند خوردن ماهوی وسایل و علل مناقشات به اقتصاد و رویکردهای اقتصادی بازیگران در عصر ژئواکونومی که ادوارد لوتواک به درستی به آن اذعان می‌نماید، محلی از اعراب برای کشورها جهت تامین امنیت اقتصادی‌شان باقی نمی‌گذارد تا در تلاطم رقابت‌های پیچیده اقتصادی به نتایج مطلوب دست یابند. به‌زعم بوزان هرگونه خلل در روند طبیعی و رو به رشد فرآیندهای اقتصادی، نهادهای تولید، توزیع، مصرف، فعالیت‌های مالی، بانکی، بیمه‌ای و ... تهدید علیه امنیت ملی بوده و بازیگران سیاسی را به‌عنوان تأمین‌کنندگان سطح مطلوبی از توسعه و رفاه اقتصادی شهروندان، به کنشگری می‌کشاند. با این حال نه تنها جلب رضایت شهروندان، بلکه در نگاه کراسنر^۲ دسترسی مناسب و کافی یک بازیگر سیاسی به مواهب ژئواکونومیک با ایجاد نفوذی هژمونیک، بسته به [سطح و] حوزه‌ی نفوذ، می‌تواند سایر کشورها را به همکاری با آن وادار نماید (عبدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹). بررسی روندهای موجود در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌الملل، بیانگر آن است که در این ساختار، انرژی از ارکان مهم سازمان‌دهنده هژمونی است و نقشی استراتژیک در رویکرد قدرت‌های بزرگ جهانی در این مورد ایفا می‌نماید (جان‌پرور و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۶). از همین‌رو با توجه به ارتباط انرژی و تولید ناخالص ملی کشورهای نفت‌خیز، جایگاه مولفه اقتصادی در امنیت ملی روسیه که کماکان با آثار شکست ناشی از رقابت‌های اقتصادی قرن بیستم دسته و پنجه نرم می‌کند، به جهت رویارویی با رقبای قدرتمند اقتصادی دارای اهمیت بالایی است.

از آن‌جاکه روسیه با ظرفیت گسترده منابع نفت و گاز، تا قبل از حوادث اوکراین با صادرات نیمی از انرژی تولیدی معادل ۱۶ درصد از تجارت جهانی انرژی در جایگاه رهبری مطلق صادرات انرژی جهان قرار داشته و با این عملکرد نرخ هفت تا هشت درصد رشد سالانه تولید ناخالص داخلی روسیه در دهه اول قرن جاری مرهون اقتصاد متکی به انرژی فسیلی بوده، و همچنین نفت و گاز تقریباً یک چهارم تولید ناخالص داخلی، ۴۰ تا ۵۰ درصد (بسته به قیمت نفت) از درآمدهای بودجه فدرال، ۶۵ تا ۷۰ درصد از درآمدهای خارجی حاصل از صادرات، و تقریباً یک چهارم کل سرمایه‌گذاری در اقتصاد ملی روسیه را تأمین نموده است (Mitrova, 2022). جایگاهی بی‌بدیل و تأثیرگذار در امنیت ملی این کشور دارد. به عبارت دیگر در نگاه روس‌ها نفت و گاز طبیعی ابزاری جهت پیروزی در عرصه بین‌المللی نیز بوده (Trenin, 2006: 45)، و روسیه در استراتژی‌های کلان منطقه‌ای و جهانی بر روی این ظرفیت حساب ویژه‌ای باز نموده است؛ به‌گونه‌ای که مقامات کرملین از نفت و گاز به‌عنوان تنها متحدان قابل اعتماد روسیه یاد می‌کنند (Ermarth, 2009: 95). بنابراین در این فرایند، سرمایه‌گذاری، کمیت و کیفیت تولید و توزیع، ترانزیت و کنترل بازارهای انرژی، متغیرهای اثرگذاری بر امنیت ملی روسیه تلقی شده است. از آنجا که بنادر دریای سیاه از راه‌های همیشگی و اساسی صدور نفت روسیه بوده و با محدودیت‌های ترانزیتی در تنگه‌های بسفر و داردانل روبرو هستند (سبی لوتیز، ۱۳۹۴: ۵۹)، سودآوری زیاد و اطمینان

1. Zbigniew Brzezinski

2. Krasner

خاطر از لوله‌های انتقال انرژی، اهمیت مسیرهای ترانزیت زمینی را برای روسیه دو چندان نموده است. همچنین به این دلیل که در دهه اول قرن ۲۱، تقریباً عمده گاز صادراتی روسیه به اروپا از خاک اوکراین منتقل گردیده، با ایجاد وابستگی روسیه به خاک اوکراین جهت ترانزیت انرژی (فرجی‌را و صالحی دولت‌آبادی، ۱۳۹۶: ۵۲) این فضا با برخورداری از سیستم حمل انرژی با قابلیت ۲۹۰ میلیارد مترمکعب ورودی و ۱۷۰ میلیارد متر مکعب خروجی (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹) بدان جهت که به نوعی گلوگاه درآمد گازی روسیه به حساب می‌آید، دارای اهمیت بالایی در دسترسی امن و مستمر به بازارهای مصرف است. اهمیت این موضوع با درک این مهم که تا سال ۲۰۱۴ بیش از ۷۰ درصد نفت خام و بیش از ۹۰ درصد از گاز طبیعی روسیه به اروپا صادر شده و روسیه از نظر صادرات انرژی به بازارهای اروپا وابسته است (Yoshino & Alekhina, 2016: 159) بیشتر می‌گردد.

دکترین امنیت انرژی فدراسیون روسیه تا سال ۲۰۳۰ با اذعان به تحولات منطقه صراحتاً هرگونه اقدام علیه استخراج، حمل و نقل، محدودیت در مصرف و سرمایه‌گذاری در منابع روسیه، ارائه خدمات توسط سازمان‌های روسی (پروژه‌های بین‌المللی) و ... را در فهرست تهدیدات امنیت ملی خود گنجانده است (رضائی، ۱۳۹۹: ۲۸۶). از سویی در پی استفادهٔ ابزارهای روس‌ها از سلاح انرژی علیه اوکراین در سال ۲۰۰۶، که منجر به تلاش‌های اتحادیهٔ اروپا برای تنوع بخشیدن به منابع گاز طبیعی شده (Cornell and Starr, 2019: 23)، فعالیت آن‌ها جهت حضور و نقش‌آفرینی در این مناطق به میزان زیادی ریشه در موضوع امنیت انرژی و کوشش آن‌ها برای دسترسی به منابع نفت و گاز دریای خزر و آسیای مرکزی دارد (کوهکن و کریمی، ۱۳۹۸: ۱۳۰ و کولایی، ۱۳۸۹: ۷۷). برای روس‌ها که بازسازی قدرت، بازیابی اعتبار بین‌المللی و حفظ جایگاه سنتی خود در فضای پسا شوروی را بر پایه‌ی بهره‌برداری از منابع انرژی این منطقه بنا نهاده‌اند، هرگونه کنشگری بازیگران جدید که منجر به تغییر و تحول ژئوپلیتیکی شود غیر قابل تحمل است. لذا عضویت و الحاق اوکراین به جامعهٔ غرب، در بعد اقتصادی باعث خواهد شد تا نفوذ و سلطهٔ روسیه بر اوکراین برای انتقال نفت دریای خزر و منطقه به بازارهای اروپا و آمریکا نادیده گرفته شود (دسبی لوئیز، ۱۳۹۴: ۲۶۴). از نظر روس‌ها اگر نگاه و سیاست اروپا به منابع منطقه راهی برای تنوع‌بخشی به نیازهای انرژی اروپا است، برای آن‌ها راهی برای متوقف کردن این سیاست اتحادیهٔ اروپا است (رضائی، ۱۳۹۹: ۳۲۰). بنابراین به موازات تحقق سیاست‌های انرژی غرب در منطقه و رد و بدل شدن امتیازات سیاسی-اقتصادی دو یا چند جانبهٔ خارج از ارادهٔ روسیه، علاوه بر تأثیرات منفی روی GDP این کشور، به تدریج نقش مدیریتی و نفوذ سنتی روسیه بر منابع و ترانزیت انرژی منطقه به عنوان یک ابزار سیاسی و اقتصادی کم‌رنگ خواهد شد. سرمایه‌گذاری غرب بر روی خطوط ترانزیت انرژی باکو به جیحان، ارزروم در ترکیه و سوپسا در گرجستان، گویای این دغدغه‌ی روس‌ها بوده و تداوم آن به منزلهٔ تلاش جهت تضعیف امنیت ملی روسیه تصور می‌گردد.

صرف نظر از اهمیت ژئواستراتژیک دریاها، نقش بیش از ۹۰ درصدی دریا در حمل و نقل کالا و سرمایه، جایگاه دریا بر رشد و توسعهٔ اقتصادی کشورها را بی‌بدیل نموده، و به همین جهت از زمان پتر کبیر تلقی روس‌ها از دسترسی به آب‌های گرم با توسعهٔ اقتصادی و امنیت گره خورده و تلاش جهت بسط قلمرو جغرافیایی تا دسترسی به دریا را برای آن‌ها توجیه می‌نماید. لذا دکتترین دریایی ۲۰۲۲ روسیه تحقق امنیت ملی فدراسیون روسیه را مبتنی بر دسترسی تضمین شده به تمام منابع اقیانوسی، و دستیابی به توسعهٔ اقتصادی پایدار عنوان داشته، و افزایش رقابت‌پذیری مجتمع حمل و نقل دریایی روسیه و مسیر دریای شمال^۱ در بازار حمل و نقل دریایی، جهت تحقق این مسئله هدف‌گذاری شده است (Maritime Doctrine Russian Federation, 2022). با وجود این اندیشه، حفاصل دریای سیاه و آزوف [کریمه] یکی از مسیرهای اصلی حمل و نقل روسیه با کشورهای شرق اروپا و خاورمیانه است (Moravcsik, 2016: 6)، و کشور اوکراین با برخورداری از ۲۱۸۲ کیلومتر مرز آبی در کنار دریای سیاه، موقعیتی دارد که می‌تواند به لحاظ حمل و نقل (صفری و وثوقی، ۱۳۹۵: ۲۲۱) و تجارت دریایی به‌عنوان مکمل، بخشی از تنگنای روس‌ها در دسترسی به آب گرم را بر طرف نماید. بنابراین غلطیدن این فضا در دامن غرب، نگرانی روسیه را تشدید می‌نماید. تضمین حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی دریایی و استفادهٔ منطقی از منابع دریا که در دکتترین دریایی ۲۰۲۲ روسیه بدان اشاره شده، از دیگر مسائل کلانی است که روسیه تلاش دارد با حضور فعال در دریا و اقیانوس‌ها در راستای منافع ملی خود آن‌ها را محقق سازد، و سواحل دریای سیاه از مسیرهای اصلی دستیابی روس‌ها به این مهم محسوب می‌شود.

اوکراین و امنیت نظامی فدراسیون روسیه

اگرچه روسیه با ۱۷ میلیون کیلومتر مربع مساحت، پهناورترین کشور جهان است، اما جزء سرزمین‌های غیرقابل دفاع محسوب می‌گردد. به اعتقاد آگنیو، بررسی موقعیت جغرافیایی روسیه نشان می‌دهد این کشور در طول تاریخ، ابتدا در یک ستیز و سپس در یک مبارزه دائمی ژئوپلیتیک قرار داشته است. برخلاف امپراتوری‌های اروپایی که قطعه‌های بزرگ آبی، سرزمین اصلی آن‌ها را از سرزمین‌های استعماری جدا می‌کرده است، روسیه هیچ مرز طبیعی جداکننده مشخصی نداشته، و هیچ مرز فیزیکی مشخصی میان روسیه و همسایگان نبوده است (زارعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹۷). بنابراین با توجه به تأکید بوزان بر شاخص‌های نظامی، چون توسعه سلاح‌های کشتار جمعی، انتقال و فروش تسلیحات به سایر مناطق همجوار، آموزش نظامی و ... به‌عنوان جنبه‌هایی از تهدیدات امنیتی جدید کشورها، نگرانی ژئوپلیتیک روسیه همواره کنترل سرزمینی بوده تا بدین واسطه حتی المقدور مسیرهای حمله و ناامنی را از مرزهایش دور سازد (Astrov & Morozova, 2012). در این بین مرزهای غربی به جهت اقدامات گذشته سه مهاجم اصلی (ناپلئون، ویلهلم دوم و هیتلر) و توسعه حوزه جغرافیایی - مأموریتی ناتو، دارای بیشترین تهدیدات بالقوه و فعلیت یافته علیه امنیت ملی روس‌ها قلمداد می‌گردد. برپایه همین واقعیت‌ها که در سراسر تاریخ روسیه به آن اشاره شده، اکنون کشور اوکراین بدان جهت که در بستر رقابت‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک قدرت‌های بزرگ، به‌عنوان کشوری حائل در این چرخه گرفتار و با آن پیوند خورده (حافظانیا، ۱۴۰۱: ۵) امنیت ملی فدراسیون روسیه را با تهدیدات نظامی جدید مواجه ساخته است. بنابراین از نگاه کرملین گسترش رو به شرق نهاد نظامی ناتو، به‌ویژه در اوکراین با هر شکل و برنامه، رخنه در عمق استراتژیک تاریخی روسیه محسوب شده و آسیب‌پذیری نظامی این کشور را در قبال درگیری احتمالی مضاعف می‌نماید. براساس باور رایج بین روس‌ها، کشورهای خارج نزدیک در حکم یک سپر در برابر نفوذ هرگونه تهدید خارجی هستند (Makarychev, 2018)، و اکنون مسئله اوکراین به منزله بهره‌گیری آمریکا و متحدانش از این فضا برای «جعبه قرار دادن» روسیه است (Clark, 2014). از شروع جنگ روسیه - اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ تا کنون بیش از ۳۷ کشور به اوکراین کمک نظامی ارسال نموده‌اند که عمده آن‌ها به‌نوعی عضو ناتو یا همکار این سازمان هستند (www.statista.com, 2023). تنها کمک نظامی آمریکا به اوکراین بالغ بر ۴۰ میلیارد دلار است و آنتونی بلینکن^۱ وزیر خارجه آمریکا در بیانیه‌ای در تارنمای وزارت خارجه، کمک ۳۲۵ میلیون دلاری اخیر این کشور به اوکراین را شامل تجهیزات حیاتی دفاع هوایی، مهمات بیشتر برای سامانه‌های مارس، توپ، سلاح‌های ضدتانک، خودروهای زرهی و سایر تجهیزات حیاتی برای تقویت نیروهای اوکراینی در میدان نبرد عنوان داشته است (www.irna.ir, 2023). تداوم این روند و تحقق پیوند اوکراین با ناتو در بلندمدت منجر به خارج شدن کنترل پایگاه دریایی سواستوپل، تنها بندر آب‌گرم روسیه خواهد شد، و نیروی‌های ناتو با قرارگیری در کنار نیروهای روسی، قدرت مانور را از نیروی دریایی روسیه سلب و به‌تدریج دسترسی سریع مسکو به مدیترانه شرقی، بالکان و خاورمیانه را محدود می‌نماید (وئوک و خیری، ۱۳۹۵: ۱۴۱). بنابراین با محدودیت‌های اعمالی در کنوانسیون ۱۹۳۶ مونترنو علیه نیروی دریایی روسیه، هرگونه محدودیت جدید برای روس‌ها مغایر با اسناد استراتژیک و دکترین دریایی ۲۰۲۲ روسیه است که اولین هدف راهبردی را «توسعه فدراسیون روسیه به‌عنوان یک قدرت بزرگ دریایی و تقویت موقعیت آن در بین قدرت‌های دریایی پیشرو جهان» عنوان می‌دارد (Maritime Doctrine Russian Federation-2022). ناتو پس از فروپاشی شوروی در قالب برنامه «گفت و گو، مشارکت و همکاری»^۲، «طرح مشارکت برای صلح»^۳ و «کمیسون ناتو - اوکراین» و با نزدیک شدن به اوکراین، هم اکنون حامی اصلی این کشور در تقابل نظامی با روسیه محسوب می‌شود. بنابراین با توجه به دکترین نظامی فدراسیون روسیه که هرگونه استقرار نیروی نظامی در مرزهای روسیه، ورود نیروی خارجی به اراضی کشورهای منطقه، آموزش نیروهای مسلح کشورهای دیگر به جهت تهدید علیه روسیه، ایجاد بلوک و اتحادیه نظامی در مقابل روسیه، لشکرکشی به کشورهای مجاور و دوست روسیه، تضعیف سیستم کنترل فرماندهی نظامی روسیه، و حمله به تأسیسات نظامی روسیه در خاک دولت‌های خارجی را از مصادیق تهدید امنیت ملی روسیه قلمداد می‌نماید (کولایی، ۱۳۹۳: ۸)، لذا از نگاه روس‌ها وضعیت

1. Anthony Blinken
2. Dialogue, participation and cooperation
3. Partnership for Peace

کنونی این کشور چنین وضعیتی را نشان می‌دهد، و به باور نیکلای پاتروشف، دبیر شورای امنیت روسیه، رویدادهای اوکراین نوعی رویارویی نظامی بین روسیه و ناتو و مهم‌تر از همه تقابل با ایالات متحده و بریتانیا است (Patrushev, 2023). باید یادآور شد که اوکراین با ۶۰۳.۵۵۰ کیلومتر مربع وسعت، بعد از روسیه وسیع‌ترین کشور اروپاست؛ لذا ادغام این فضای جغرافیایی در نهادهای سیاسی - امنیتی غرب ضمن تضعیف ظرفیت بازدارندگی دفاعی روسیه، ارتقاء جایگاه دفاعی رقبای سنتی را علیه روسیه به همراه می‌آورد. از سویی دیگر با گسترش سامانه‌های دفاع هوایی ناتو به سوی شرق که منجر به درگیری و دفاع در محل فعالیت‌های آفندی و پدافندی سامانه‌های موشکی می‌گردد؛ عملاً کارایی موشکی روسیه که یکی از جنبه‌های قدرت دفاعی و عامل بازدارندگی و تأمین امنیت ملی این کشور محسوب می‌شود کاهش پیدا می‌کند. بنابراین مقامات کرملین کشورهای استقلال یافته را به دلیل مجاورت با اعضای ناتو در ترکیه و شرق اروپا آخرین سپر دفاعی روسیه به حساب می‌آورند (مطهرنیا، ۱۳۸۳: ۵۰)، و در چنین فضائی پوتین اوکراین را بدان جهت می‌خواهد که با داشتن این کشور در جبهه روسیه، دیگر مجبور نخواهد بود که به دفاع از خط مقدم در مرزهای خود تکیه کند.

اوکراین و امنیت اجتماعی (فرهنگی) فدراسیون روسیه

بر پایه‌ی نگاه اجتماعی بوزان به مقوله امنیت؛ در صورت مورد تهدید واقع شدن هویت، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک موثر در هویت جمعی، آرامش و آسایش، رفاه مادی، فقدان ناهنجاری‌های اجتماعی و فساد که جنبه‌هایی از این بعد امنیت می‌باشد محقق نخواهد شد. بر اساس این مصادیق و از آنجایی که سابقه تاریخی نسبت به یک فضای جغرافیایی بواسطه ایجاد حس تعلق و دلبستگی مکانی نقش مهمی در هویت بخشی به سیاست خارجی کشورها دارد؛ اوکراین به‌عنوان بخش مهمی از تاریخ پر فراز و نشیب روسیه که نبردهای مهمی بر سر این خاک برای روس‌ها رقم زده دارای ارزش بالایی بوده و کیف، گهواره سه ملت اسلاو شرقی (روسیه سفید، روسیه و اوکراین) محسوب می‌شود. وجود همبستگی ملی و فرهنگی بین روسیه با کشورهای منطقه و شکل‌گیری پیوند هویتی به‌گونه‌ای است که برای روسیه جدایی و از دست دادن کشورهایی چون روسیه سفید و اوکراین سخت و بسیار حساس است (سیف‌زاده، ۱۳۷۷: ۲۰۰). پوتین به جهت پیوند نژادی مردم روسیه و اوکراین، هر دو را یک ملت می‌داند که بدون یکدیگر ملت نخواهند بود. بنابراین الکساندر دوگین با مخالفت با پراکنده شدن اقوام اسلاو در مرزهای مختلف، بر پایان دادن به مرزهای مصنوعی فعلی تأکید دارد (وئوک و خیری، ۱۳۹۵: ۱۴۹). بنابراین برای ملی‌گرایان و میهن‌پرستان روس، قطعه قطعه شدن این امپراتوری بسیار دردناک بوده و از آنجایی که کیف را «مهد فرهنگ و تمدن روسی» می‌دانند، تلقی کیف به‌عنوان یک شهر خارجی برای آن‌ها بسیار دشوار است (کولایی، ۱۳۹۳: ۲۷۸). با وجود این که حدود ۴۰ درصد مردم منطقه اوکراین روس‌تبار هستند و منطقه شرق اروپا ریشه‌های روسی دارند، از نگاه روس‌ها [با تحولات دهه ۹۰] آنگلساکسون‌ها در این منطقه نفوذ پیدا کرده‌اند تا این ریشه را از بین ببرند (آبشناس، ۱۴۰۲). این حساسیت زمانی بیشتر می‌گردد که پس از سال‌ها تحکم روس‌ها بر اوکراین از زمان تزاری تا فروپاشی شوروی، اکنون تعداد مدارس روس‌زبان در اوکراین به چند عدد رسیده و با محدودیت‌های اعمال شده، تنها برای کسانی که یکی از والدین آن‌ها روس‌زبان هستند قابل استفاده است (Fournier, 2012: 5). برقراری ممنوعیت استفاده از زبان روسی در اوکراین با جود تأکید بر لغو این محدودیت‌ها توسط زلنسکی در تبلیغات انتخاباتی، به منزله تشدید فرایند روسی‌زدایی و سرعت‌یابی روند غرب‌گرایی است. از سویی دیگر با توجه به ماهیت تجویزی ارزش‌ها، به موازات تلاش غرب‌گرایان برای نهادینه ساختن ارزش‌های لیبرال در اوکراین، مقامات کرملین به منظور ممانعت از نهادینه شدن هویت جدید اروپائی در اوکراین که از طریق ورود به ناتو و اتحادیه اروپا عملی خواهد شد، ناگزیر به اعمال فشار بر این فضا هستند (دهشیار، ۱۳۹۳: ۹۴-۹۵)؛ فضائی که از دید روس‌ها بعد از سال ۱۶۵۴ قلمرو سنتی آن‌ها تلقی می‌گردد. به اعتقاد پوتین کریمه کورسون یا خرسونسوس باستانی و سواستوپول برای روسیه، همانند تپه معبد در اورشلیم برای پیروان اسلام و یهودیت، ارزش تمدنی و حتی قداست بسیار بالائی دارد (سیمبر و رضایور، ۱۳۹۷: ۷۸). دغدغه در خصوص اوکراین تنها مربوط به همسایگی نیست؛ بلکه همانطور که بارها گفته‌ام، کیف مادر شهرهای روسیه است. روس باستان خاستگاه مشترک ماست و نمی‌توانیم بدون یکدیگر زندگی کنیم (Putin, 18 March, 2014). لذا برداشت‌های تهدیدگونه فرهنگی-اجتماعی از سرزمین‌های مجاور، ناشی از موقعیت خاص جغرافیایی روس‌ها

بین مرز تمدن و فرهنگ غربی و آسیایی است که آن‌ها را از فرهنگ ملی با هویت‌های چندگانه برخوردار ساخته است. اکنون روسیه در میان قدرت‌های بزرگ تنها قدرتی است که با مسائل اساسی دربارهٔ هویت مواجه هستند، و این مساله نسبت به گذشته شدت بیشتری یافته است (Legvold, 2001: 66).

از همین‌رو هرگونه تلاش جهت گسستن پیوند تاریخی و فرهنگی مردم روسیه با مردم و سرزمین اوکراین از نگاه روس‌ها به منزلهٔ تضعیف اندیشه‌ها، ارزش‌ها و باورهای سنتی ترسیم یافته در این فضا است. لذا با تغییر هویت فرهنگی این فضای جغرافیایی که نظام‌های سیاسی متعدد روس از گذشته‌های دور به‌طور هدفمند برای یکپارچگی فرهنگی-اجتماعی آن با سایر مناطق دیگر تلاش نموده‌اند، بسترساز تهدید علیه امنیت ملی روسیه تصور می‌گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به وابستگی مستقیم روند ارتقای قدرت ملی کشورها با سطح مطلوبی از امنیت و وجود آرامش در جامعه، برای روسیه که اندیشهٔ ماندگاری بین قدرت‌های برتر جهان دارد، فائق آمدن بر منابع ناامنی از اهمیت بالایی برخوردار است. از همین رو حاکمیت نگاه امنیت‌محور بر فضای ادراکی رهبران روسیه، برگرفته از وقفه‌های بزرگ ناشی از اثرات مخرب و پیوستهٔ تهدیدات در طول تاریخ این سرزمین بوده که اتفاقاً در نواحی غربی و به‌ویژه در فضای اوکراین از پیوستگی و پایداری بیشتری برخوردار بوده است. فروپاشی شوروی در دهه‌ی ۹۰ قرن بیستم که روس‌ها تحت عنوان تراژدی ژئوپلیتیکی قرن از آن یاد می‌کنند، در مرحلهٔ اول منجر به جداسازی مساحت ۳ میلیون کیلومتری از قلمرو جغرافیایی این کشور شده و سپس طی سه دههٔ گذشته به تدریج نفوذ ژئوپلیتیکی آن‌ها را در این فضای راهبردی کاهش داده است. این موضوع به گونه‌ای رخ نمایی می‌کند که گویی روس‌ها در حال باختن قافیه به رقبای سنتی اروپایی خود هستند. تنگنای ژئوپلیتیک روس‌ها در دسترسی به دریا، بازارها، منابع و جهان آزاد که کنشگری آن‌ها در این زمینه در طول تاریخ روسیه قابل رصد بوده و زمینه‌ساز پیدایش قلمرو وسیع فدراسیون روسیه برای رفع این نگرانی گردیده، کماکان ذهن رهبران کرملین را به خود مشغول داشته است. بنابراین اوکراین باتوجه به ظرفیت‌های بی‌بدیلی چون موقعیت جغرافیایی، وسعت، جمعیت، منابع، خاک حاصلخیز و ... به جهت ایفای نقش اخیرش برای ناتو و نهادهای سیاسی-امنیتی غربی، به‌صورت یکجا بسترساز پیدایش نامنی چندوجهی برای روسیه گردیده است. در چارچوب نگاه امنیتی بوزان، سمت و سو و روند کنش‌ها و تمایلات نهادهای غربی در اوکراین تحلیل‌برندهٔ شاخصه‌های امنیت ملی فدراسیون روسیه است. تهییج واگرایی از نهادهای روس‌پایه در خارج نزدیک و همچنین تأثیرش بر اقوام و اقلیت‌های متعدد در سرزمین روسیه از یک سو، و ورود نهادهای غربی به منطقه و سرمایه‌گذاری در منابع انرژی خارج نزدیک جهت شکستن انحصار روسیه بر این منابع، به همراه پیوند دادن تدریجی اوکراین با نهاد ناتو و تقویت بینة نظامی این کشور از سوی دیگر، تهدیدی برای قلمرو سنتی روسیه محسوب می‌شود. تلاش‌هایی که جهت روسی‌زدایی در اوکراین صورت می‌گیرد، زنگ خطر را برای بازفروپاشی فدراسیون روسیه به صدا در آورده است؛ امری که خواسته و جزء برنامه‌های آمریکا و متحدانش در سال‌های گذشته است. لذا عدم مدیریت فرایند قلمروسازی ژئوپلیتیک غرب در شرق اروپا، به‌ویژه در اوکراین، بار دیگر می‌تواند با از دست رفتن بخشی از خارج نزدیک و همچنین انفعال گروه‌های قومی فدراسیون روسیه، تراژدی قرن گذشته را تکمیل نماید. بنابراین برای فدراسیون روسیه راه‌گیزی جز ورود به صحنه و رویارویی با تهدیدات با استفاده از قدرت سخت، که آخرین ابزار مقابله است، وجود ندارد. این ناچاری در جهت گسترش قلمرو با تکیهٔ مجدد بر روش نظامی منسوخ شده نشان از ضعف و ناتوانی ظرفیت‌های متعدد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی روس‌ها در قبال جاذبه‌های اغواکنندهٔ نهادهای غربی جهت نفوذ در قلمروهای جدید دارد.

منابع

- آبشناس، شیوا (۲۰۲۳). نسل‌کشی در شرق اوکراین باعث حمله روسیه شد. <https://spnfa.ir/20220225>
- اریاب، پارسا (۱۳۹۰). بررسی نظام برنامه‌ریزی فضایی در فدراسیون روسیه، مجلهٔ علمی آمایش سرزمین، شماره ۲(۳)، صفحه ۱۶۸-۱۴۵

- اعظمی، هادی؛ نظری، محمد و حسینی، سید علی (۱۳۹۷)، رقابت ژئوپلیتیک روسیه و آمریکا در اوکراین (۲۰۰۴-۲۰۱۷) پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، ۶(۲)، ۲۱-۵۲. doi:10.22067/jiprv6i2.59081
- برادن، کتلین و شلی، فرد (۱۳۸۴)، ژئوپلیتیک فراگیر، ترجمه فرشچی، علیرضا و رهنما، حمیدرضا، تهران، پیام اسپاس. برژینسکی، زیگنیو (۱۳۸۵)، پس از سقوط، بازی نهایی در جهان تک قطبی، ترجمه امیرحسین توکلی، تهران: انتشارات سبزان. جان پرور، محسن، قربانی سپهر، آرش و میرشکاری، محمدرضا (۱۳۹۶)، نگرشی امنیت‌پژوهانه به بحران‌های پایه‌ای قرن ۲۱. پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۲(۴)، ۱۲۷-۱۶۷. doi:10.22067/pg.v2i7.72368
- افظنیا، محمدرضا (۱۳۹۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، انتشارات پاپلی، مشهد.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۴۰۱)، سناریوهای آینده جهان در پرتو بحران اوکراین، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱۸(۱)، ۱-۱۲. دهشیار، حسین (۱۳۹۳)، سیاست خارجی روسیه در قبال اوکراین: گریزناپذیری بحران، فصلنامه روابط خارجی، ۶(۱)، ۸۳-۱۲۱. وئرتی، جیمز و فالتزگراف، رابرت (۱۳۹۵)، نظریه‌های متعارض در روابط بین الملل، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: انتشارات قومس.
- رضاپور، دانیال؛ سیمبر، رضا و جانسیز، احمد (۱۴۰۰)، راهبردهای ژئوپلیتیکی اتحادیه اروپا و آمریکا در اوراسیای بزرگ: با تاکید بر بحران اوکراین و دریای جنوبی چین، پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۶(۱)، ۴۷-۶۲. doi: 10.22067/pg. - 2021.27065.0
- رضایی، داود (۱۳۹۹)، تبیین الگوی قلمروسازی ژئوپلیتیکی کشورها، رساله دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، استاد راهنما: دکتر محمدرضا حافظنیا.
- رضائی، داود؛ حافظ نیا، محمد رضا؛ افشردی، محمدحسین و احمدی نوحدانی، سیروس (۱۴۰۲)، تبیین الگوی کنش قلمروسازی ژئوپلیتیکی کشورها، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱۹(۳)، ۱-۳۳.
- زارعی، بهادر؛ کولایی، الهه؛ پیشگاهی‌فرد، زهرا و اسدی‌کیا، بهناز (۱۳۹۸)، تبیین تفکر ژئوپلیتیکی در سیاست خارجی روسیه، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۱(۴)، ۱۰۹۳-۱۱۱۰. doi:10.22059/jhgr.2019.267413.1007797
- زین العابدین عموقین، یوسف (۱۳۹۶)، ژئوپلیتیک (ایده-کاربرد)، نشر دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
- سبی لوئیس، فلیپ (۱۳۹۴)، ژئوپلیتیک جهانی نفت، ترجمه سید حامد رضی، انتشارات فرهنگ ساز.
- سنایی، مهدی (۱۳۹۴)، روسیه، جامعه، سیاست و دولت، تهران: انتشارات سمت.
- سیف زاده، سیدحسین (۱۳۷۷)، هویت ملی و قومیت در روسیه و کشورهای تازه استقلال یافته، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴ (۲۴)، ۱۹۸-۲۰۴.
- سیمبر، رضا و گل‌افروز، محمد (۱۳۸۸)، فرصت‌های مشترک ایران و روسیه در زمینه ژئوپلیتیک انرژی؛ وضعیت و دیدگاه کنونی، مجله راهبرد توسعه، شماره ۱۹، ۱۰۳-۷۶.
- سیمبر، رضا و رضاپور، دانیال (۱۳۹۷)، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران امنیتی در آسیای مرکزی، فصلنامه سیاست خارجی، ۳۲(۳)، ۳۹-۶۶.
- شاپوری، مهدی (۱۳۹۷)، سیاست خارجی، امنیت و توسعه: تجربه روسیه، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- صفری، عسکر و وثوقی، سعید (۱۳۹۵)، ژئوپلیتیک اوکراین و نقش آن در رقابت روسیه و ایالات متحده آمریکا، فصلنامه علمی تحقیقات سیاسی و بین المللی، ۲۶(۸)، ۱۳۸-۱۱۱.
- طباطبائی، سید محمد و فتحی، محمدجواد (۱۳۹۴)، تحول مفهوم امنیت در ناتو پس از جنگ سرد براساس مکتب کپنهاگ، مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۵(۱۷)، ۶-۴۲.
- عبدی، مسعود؛ فرجی راد، عبدالرضا و قربانی‌نژاد، ریباز (۱۳۹۹)، تبیین مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی مؤثر بر شکل‌گیری روابط استراتژیک، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱۶(۱)، ۱-۳۶.
- بداله خانی، علی (۱۳۸۵)، بررسی و نقد نظریه امنیتی ساختن، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۹(۳۳)، ۴۹۱-۵۱۲.
- _____ (۱۳۸۷)، نظریه‌های امنیت، تهران: انتشارات ابرار معاصر.

علمدار، اسماعیل و کولایی، الهه (۱۴۰۱)، تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و روسیه پس از انقلاب اسلامی با تأکید بر نظریه توازن قوا مورگنتا، ۷(۱)، ۱۰۳-۱۱۹ - doi: 10.22067/pg.2021.26929.0

علی حسینی، علی و آئینه‌وند، حسن (۱۳۹۵)، تجزیه و تحلیل تأثیر اندیشه نئوآوراسیاگرایی بر سیاست خارجی روسیه در بحران اوکراین ۲۰۱۴. فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۱(۹۲)، ۱۳۱-۱۶۵.

عسگری، شهرام؛ انوشه، ابراهیم و عمرانی، نیلوفر سادات (۱۳۹۶)، مفهوم امنیت در نظریه رئالیسم، لیبرالیسم، سازه گرایی، انتقادی، ۴(۱۱)، ۱۰۳-۸۱.

فرجی راد، عبدالرضا و صالحی دولت آباد، روح الله (۱۳۹۶)، اهمیت نقش انرژی در سیاست خارجی روسیه، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۳(۹۸)، ۳۳-۶۶.

فلینت، کالین (۱۳۹۰)، درآمدی بر ژئوپلیتیک، ترجمه محمدباقر قالیباف و هادی پوینده، تهران: قومس.

کمک تسلیحاتی آمریکا به اوکراین به ۴۰ میلیارد دلار (۲۰۲۳) افزایش یافت <https://www.irna.ir/news>

کوهکن، علیرضا و کریمی، لیلا (۱۳۹۸)، راهبرد جدید اتحادیه اروپا در آسیای مرکزی و گذار از قدرت هنجاری به بازیگر عمل‌گرا، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۵(۱۰۷)، ۱۲۷-۱۵۸.

کولایی، الهه (۱۳۹۳)، سیاست و حکومت در اوراسیای مرکزی، انتشارات سمت.

_____ (۱۳۸۹)، جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۶(۱۷)، ۷۵-۱۱۱.

کولائی، الهه؛ محمدی، محمود و تیشه‌یار، ماندانا (۱۳۸۶)، سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) دگرگونی در مأموریت‌ها و کارکردها، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

ماندل، رابرت (۱۳۸۷)، چهره متغیر امنیت ملی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی.

مؤمنی، مجیدرضا و توکلی مرند، محمدرضا (۱۴۰۰)، ژئوپلیتیک انرژی، روابط روسیه و اتحادیه اروپا (برداشت رهبران از نورداستریم ۲)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۶(۳)، ۸۴-۱۰۱ - doi:10.22067/pg.2021.70002.1041

مطهرنیا، مهدی (۱۳۸۳)، ناتو، گسترش به شرق و رئالیسم روسی، کتاب کشورهای مستقل مشترک ثروت، تهران: انتشارات ابرار معاصر تهران.

مویر، ریچارد (۱۳۷۹)، درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر و سید یحیی صفوی، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

هابز، توماس (۱۳۸۰)، لویاتان، ترجمه حسین بشیریه، تهران، نشر نی.

وثوقی، سعید و خیری، مصطفی (۱۳۹۵)، اوکراین: عرصه تقابل غرب و روسیه، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۲(۹۴)، ۱۳۳-۱۵۸.

- Allen, W. F (1871), Territorial Development of Russia. The Aldine, 4(11), 168-168.
- Astrov, A & Morozova, N (2012), Russia: geopolitics from the heartland, The return of geopolitics in Europe? Social mechanisms and foreign policy identity crises, 192-216.
- Buzan, B (1991), People, State and Fear, An Agenda for International Security by Studies in the Post-Cold War Era, London Harvester Wheatsheaf Publication.
- Clark, C (2014), March 14. "Parallels to 1914? What History Teaches Us about The Ukraine Crisis, Spiegel on Line International", available at: <http://www.spiegel.de/international/world/christopher-clark-on-parallels-between-1914-and-the-ukrain-crisis-a-95869.html>.
- Cornell, S. E & Starr, F. S (2019), A Steady Hand: The EU 2019 Strategy & Policy Toward Central Asia, Washington D.C: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- De Maio, G (2016), "Russia's View of Ukraine after the Crisis", Istituto Affari Internazionali, Working Papers, Vol. 16, No. 4.
- Ermarth, F. W (2009), Russian Strategic Culture in Flux: Back to the Future?. In Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction.
- Felgenhauer, Pavel (2014), "Putin: Ukraine is a Battlefield for the New World Order", Eurasia Daily Monitor, Vol. 11, No. 121.

- Fournier, Anna (2012), *Foreign Rights in a New Democracy: Ukrainian Students between Freedom and Justice*, Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Legvold, R (2001), Russia's unformed foreign policy, *Foreign Affairs*, 62-75.
- Macmillan Publishers limited. (2010). Definition of "National Security".
- Makarychev, Andrey (2018), "Beyond Geopolitics: Russian Soft Power, Conservatism, and Biopolitics", *Russian Journal*, Leiden, Published Online: 14 May 2018.
- Maritime-doctrine-of-the-russian-federation (2022) an analysis/https://maritimeindia.org.
- Mitrova, T (2022), Energy and the Economy in Russia. In *The Palgrave Handbook of International Energy Economics* (pp. 649-666). Palgrave Macmillan, Cham.
- Moravcsik, A (2016), "Lessons from Ukraine: Why a Europe-Led- Goeconomic Strategy is Succeeding", *Transatlantic Academy Paper Series*, No.10.
- Ó Tuathail, G (1996), *Critical Geopolitics: the Politics of Writing Global Space*, Routledge.
- Patrushev, Nikolai (2023), Russia is now fighting NATO in Ukraine, top Putin ally says, <https://www.reuters.com/2023-01-10>
- Putin, V (2014), March 18, addressed State Duma deputies, Federation Council members, heads of Russian regions and civil society representatives in the Kremlin. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- arif, T (2004), *Modern security studies*, translated by Alireza Tayyeb and Vahid Zagiri, Tehran:
- Trenin, D (2006), "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 4, <http://www.foreignaffairs.org/20060701faessay85407/dmitri-trenin/russia-leaves-the-west.html>
- Tsygankov, A. P (2003), Mastering space in Eurasia: Russia's geopolitical thinking after the Soviet break-up. *Communist and post-communist studies*, 36(1), 101-127.
- U.S. National Security Strategy (NSS 2006) <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2006.pdf?ver=2014-06-25-121325-543>.
- Yoshino, N & Alekhina, V (2016), Impact of oil price fluctuations on an energy-exporting economy: Evidence from Russia. *Journal of Administrative and Business Studies*, 2(4), 156-166.